

УДК 78.072:791.636:791.221.8:82-312.9
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/45-2-4>

Анастасія-Олена ПОЖАРСЬКА,
 orcid.org/0000-0002-9879-4771

аспірантка

Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка
 (Київ, Україна) a.pozharska.asp@kubg.edu.ua

ОСНОВНІ ДРАМАТУРГІЧНІ ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МУЗИКИ У ФІЛЬМІ «ХРОНІКИ НАРНІЇ: ЛЕВ, ЧАКЛУНКА ТА ШАФА»

Стаття присвячена вивченню питання музичної драматургії у кінофільмі «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа». Було з'ясовано, що, аналізуючи кіномузику найбільш знамих і культових фільмів XXI століття у жанрі фентезі, науковці лишають цикл фільмів «Хроніки Нарнії» поза увагою. Відсутність ґрунтовних досліджень, присвячених музиці фільму «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа», зумовлює наукову новизну даної статті. Метою статті є визначення основних музичних тем, що є структурними одиницями музичної драматургії та особливостей їх взаємодії, а також виявлення основних принципів драматургії музичного складника вищезгаданого фільму. Було виділено основні музичні теми, які є основою музичної побудови фільму: це тема Нарнії, тема Аслана, тема прощання, тема сім'ї, тема захисників Нарнії, тема містера Тумнуса, тема Нарнійської коліскової, тема подорожі, тема Білої чаклунки, тема Королеви нарнії, тема Нападу. Для виконання даного дослідження було застосовано метод комплексного аналізу кіномузики за авторством Т. Шак, а також інші методи аналізу музичної драматургії, викладені у працях Т. Чернової, Л. Казанцевої, В. Бобровського, І. Соллертинського. У результаті досліджень було виявлено, що музична драматургія кінофільму «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа» належить до трьохелементного репризного драматичного сюжетно-монтажного симфонічного неоромантично-популярного типу. Основними принципами музичної драматургії є відсутність чіткої сюжетної прив'язки лейттем та налаштованість музичних тем на емоції головних героїв, спорідненість музичної мови головних персонажів, хронологічна вільність музичної стилістики та конфліктні відношення музичних тем.

Ключові слова: кіномузика, музична драматургія, музична драматургія у кіно, кіномузика фільмів жанру фентезі, Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа.

Anastasiia-Olena POZHARSKA,
 orcid.org/0000-0002-9879-4771

PhD student

Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University
 (Kyiv, Ukraine) a.pozharska.asp@kubg.edu.ua

THE CHRONICLES OF NARNIA' MUSICAL DRAMATURGY: MAIN PRINCIPLES

The article is devoted to the music dramaturgy study in the *Chronicles of Narnia: The lion, the witch and the wardrobe* film. It has been found that by analyzing the film music of the most famous and cult films in the fantasy genre of the XXI century, scientists are ignoring the series of films "The Chronicles of Narnia". The lack of thorough research on the music of *The Chronicles of Narnia: The Lion, the Witch and the Wardrobe* determine the scientific novelty of this article. The aim of the article is to determine the main musical themes that are the structural units of musical dramaturgy and the peculiarities of their interaction, as well as to identify the basic principles of dramaturgy of the musical component of the above film. The main musical themes were identified as the basis for the musical construction of the film: the theme of Narnia, the theme of Aslan, the theme of farewell, the theme of family, the theme of the defenders of Narnia, the theme of Mr. Tumnus, the theme of Narnia's lullaby, the theme of travel, the theme of Narnia, the theme of the Attack. To perform this study, the method of complex analysis of film music by T. Shak was used, as well as other methods of analysis of musical dramaturgy, set out in the works of T. Chernova, L. Kazantseva, V. Bobrovsky, I. Sollertinsky. As a result of research, it was found that the musical drama of the film "The Chronicles of Narnia: The Lion, the Witch and the Wardrobe" belongs to the three-element reprise dramatic plot-editing symphonic neo-romantic-popular type. The main principles of musical drama are the lack of a clear plot of the leitmotif and the mood of musical themes on the emotions of the main characters, the kinship of the musical language of the main characters, chronological freedom of musical style and conflicting musical themes.

Key words: cinema music, musical dramaturgy, cinema musical dramaturgy, fantasy cinema music, *Chronicles of Narnia: The lion, the Witch and the wardrobe*.

Постановка проблеми. Фільм «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа» є екранізацією роману Клайва Стейнпльза Льюїса, який був виданий у 1950 році. У ньому описані пригоди дітей сім'ї Певенсі – Пітера, С'юзен, Едмунда та Люсі, які евакуюються з Лондона під час бомбардувань у період Другої Світової війни у замський дім професора Кірка. Там вони знаходять у шафі чарівну країну – Нарнію, де з допомогою могутнього лева Аслана перемагають лиху Білу Чаклунку, через яку у Нарнії вічна зима. Дана книга є першою з циклу із семи книг, які оповідають пригоди дітей, що із нашого світу потрапляють у світ магії та чаклунства. Головні герої у різних книгах циклу змінюються (наприклад, діти сім'ї Певенсі діють у чотирьох книгах із семи), проте їх усіх поєднує те, що вони так чи інакше опиняються в Нарнії, де переживають свої пригоди.

Екранне втілення вищезгаданої книги вийшло у кінопрокат у грудні 2005 року і є досить точною кіноадаптацією твору К. Льюїса. Фільм дістав схвальні рецензії критиків та був успішним у прокаті. Режисером фільму виступив Ендрю Адамсон за підтримки кіностудій Волт Дісней Пікчерз та Волден Медіа.

Музичне оформлення картини зробив голлівудський композитор Гаррі Грегсон-Вільямс, який створив оригінальні композиції до фільму. Під час запису музики композитор використовував Симфонічний оркестр Голлівудської студії, а також хор з Еббі Студіо. Також для посилення екзотичності та унікальності були використані народні інструменти, зокрема дудук – для озвучення Нарнійської колискової. Використовувались і електронні інструменти, хоч і у незначних кількостях.

Хоча музичний складник фільму «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа» був відзначений і критиками, і глядачами, науковці, які досліджують музику кінофільмів фентезі, оминули увагою даний фільм. Не було знайдено жодної україномовної або англомовної наукової публікації, яка була би присвячена саме питанню музики вищезгаданого фільму. Як наслідок, не було знайдено і публікацій, присвячених питанням музичної драматургії даного фільму. Більшість науковців, що торкається у своїх роботах питання функціонування музики у фільмах фентезі, переважно беруть за об'єкт дослідження музику з трилогії фільмів «Володар Перснів» (Ричков, 2013; Adams, 2010; Bernanke, 2008; Campkin, 2020; Marchwica, 2018; Rone, 2018, 2020; Shehan, 2017), дещо рідше – з циклу фільмів про Гаррі Поттера (Halfyard, 2012; White, 2018). Висока художня цінність музики фільму «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа», з одного боку, та відсут-

ність наукових публікацій – з іншого, зумовлює наукову новизну даної статті.

Аналіз досліджень. Як було зазначено вище, не було знайдено наукових досліджень, присвячених як питанню музичної драматургії фільму «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа», так і аналізу музики даного фільму в цілому. Проте існують науково-популярні огляди (Harry Gregson-Williams: A 21st Century Man, Jon Burlingame, 2006; Narnia First Listen, Mike Brennan, 2005; The Chronicles of Narnia: The Lion, the Witch and the Wardrobe – Harry Gregson-Williams, Jonathan Broxton, 2005), що за відсутності наукових робіт також може бути використано для розуміння кіномузики даного фільму.

Мета статті. Метою статті є дослідження музичного тематизму та основних принципів музичної драматургії кінофільму «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа» через виявлення типів музичної драматургії.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалом дослідження стала музика фільму «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа». З метою аналізу музичної драматургії вищезгаданого фільму були застосовані методи аналізу кіномузики за авторством Т. Шак (Шак, 2010) та методи дослідження музичної драматургії автономних творів, викладені у роботах В. Бобровського (Бобровский, 1978) та Т. Чернової (Чернова, 1984). Стаття також спирається на вивчення музичної драматургії кіно у роботах О. Чернишова (Чернышов, 2007), О. Бут (Бут, 2010), М. Корбелли (Corbella, 2011).

Виклад основного матеріалу. Оскільки щодо фільму «Хроніки Нарнії» не існує таких розлогих і детальних характеристик музичних тем, як, наприклад, до фільмів «Володар Перснів» (Adams, 2010; Bernanke, 2008; Campkin, 2020; Marchwica, 2018; Rone, 2018, 2020; Shehan, 2017), було б доречно виділити ці теми і дати їм коротку характеристику. Сам композитор дає назву скоріше музичним епізодам, аніж власне тематичному матеріалу, що не може бути основою для музикознавчих досліджень.

Тема Нарнії є світлою і мажорною, побудована на висхідному гамоподібному русі. Найчастіше починає звучати у дерев'яних духових інструментів – флейт або гобоїв, а завершується у високого жіночого вокалу. Складається із двох речень, схожих за будовою: гамоподібний рух на октаву вгору, від домінанти до домінанти, стрибок на квінту і спуск до домінанти, а потім – оспівування домінанти. Проте не завжди дана тема звучить у повному вигляді, нерідко ми чуємо лише першу фразу. Звучить у процесі подорожі

сім'ї Певенсі на потязі, де є складовою частиною Теми подорожі, під час появи напису «Хроніки Нарнії» на екрані. У цьому разі вона виступає немовби візитівкою фільму. Також дана тема стабільно з'являється під час першого потрапляння головних героїв до Нарнії.

Тема Аслана не є темою Аслана у чистому вигляді, однак після появи даного персонажа вона часто його супроводжує, як, наприклад, під час його першої зустрічі з Пітером, С'юзен і Люсі (та першої появі Аслана на екрані), під час його чудесного воскресіння. Однак дана тема також часто з'являється під час першого візиту когось із сім'ї Певенсі до Нарнії. Вона звучить у різних інструментів – від флейт до гобоїв, у різних регістрах – від середнього до високого. Є мажорною, спокійно-стверджувальною. Мелодично вона є оспівуванням тоніки із заключним ходом на кварту.

Тема прощання є лірично-тужливою, мінорною, малорухомою, є оспівуванням основних ступенів ладу. Фактично вона є фундаментом, на якому побудується Тема сім'ї та Тема захисників Нарнії. Звучить лише один раз, у сцені прощання дітей Певенсі із матір'ю на вокзалі.

Тема сім'ї виростає з Теми прощання і є її більш рухомою версією. Дану тему виконує фортепіано на фоні струнних. Вона є мінорною, ліричною насівною, має хвилеподібний рух щодо регістру. Пізніше у її оформленні виникає жіночий вокал, який надає їй об'єму. Остання фраза теми перегукується із Темою захисників Нарнії. Дана тема виникає у багатьох «сімейних» сценах дітей Певенсі, зокрема під час посадки на потяг, коли Пітер бачить солдата, схожого на його батька. Або у сцені, де Пітер, вперше опинившись у Нарнії, перепрошує у Люсі за недовіру, і діти грають разом у сніжки.

Тема захисників Нарнії вперше з'являється у повному обсязі, коли Пітер, С'юзен і Люсі рятуються після руйнування замерзлого водоспаду. Надалі вона звучатиме переважно у сценах бойових дій, зокрема під час фінальної битви, проте вона супроводжуватиме і мирні сцени, зокрема сцену коронації та сцену останнього полювання королів та королев, під час якого ті повернуться додому. Мелодію виконують труби, що створює резонанс зі звуками сурм на полі бою. Тема є оспіваним повторенням тоніки із фінальним висхідним рухом фраз.

Тема містера Тумнуса є доволі одноманітним повторенням фраз у електричної скрипки із арпеджійованим акомпанементом у фортепіано. Мелодія є мажорною, але дещо «нерішучою» (як і сам містер Тумнус). Вперше ми чуємо її, коли Люсі

(а разом з нею і глядачі) вперше бачить містера Тумнуса – справжнього фавна. Надалі вона частково супроводжуватиме епізоди за участю цього персонажа.

Тема Нарнійської коліскової з'являється у вигляді мелодії, яку награв фавн на роздвоєній флейті (за кадром роль флейти фавна виконує дудук). Вона починається із гамоподібного руху вгору й оспівуванням верхнього тону. Фрази часто завершуються на нестійкому ступені, що створює атмосферу непевності і невизначеності. У сюжеті дана тема супроводжує сцену, коли фавн містер Тумнус, граючи на своїй флейті, насилає на Люсі зачарований сон.

Тема подорожі – одна з тих тем, яку виконує вокал (за кадром це співачка Лізбет Скотт). Одна з «найсучасніших» тем відтворює стилістику популярних виконавців 2000-х. Сама мелодія малорухомо, проте оркестр надає їй глибини, а перкусія імітує перестук коліс потяга, чим ілюструє сюжет: у момент звучання композиції діти із сім'ї Певенсі їдуть потягом з Лондона до невідомого їм професора. Також звучить під час першого походу усієї сім'ї Певенсі до містера Тумнуса.

Тема Білої чаклунки є доволі похмурою і насиченою дисонансами, яку виконують високі і низькі струнні, мідні духові і хор. Постійним супроводом є високе тремоло скрипок. Тема складається з багатьох мелодичних ліній, які не утворюють суцільне музичне полотно. Звучить, коли Едмунд вперше приходить до замку Білої чаклунки.

Тема Королеви Нарнії є доволі мелодійною, мажоро-мінорною композицією, яка супроводжує Білу чаклунку у тих сценах, де вона приховує своє справжнє обличчя – як у сцені її першого знайомства з Едмундом. У ній відсутні дисонанси, вона є досить мелодійною. Її особливістю є «холодний» тембр музичних інструментів, які її виконують, що створює ефект відсторонення.

Тему Нанаду ми вперше чуємо під час початкової сцени бомбардувань Лондона. Вона є фактично короткою фразою у труб з чотирьох нот, що містить «закличні» інтонації. Проте надалі дана тема буде використовуватись для «озвучення» недружніх дій і намірів Білої чаклунки щодо головних героїв.

Вищезгадані теми утворюють основний музичний каркас фільму «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа». Для дослідження їхньої взаємодії слід звернутись до поняття музичної драматургії.

Згідно із визначенням Т. Чернової, музичною драматургією можна назвати «образну систему музичного твору» (Чернова, 1984, ст. 3).

В. Бобровський (Бобровский, 1978) виділяє такі типи драматургії: за кількісними характеристиками – одно-, дво-, трьох- та багатоелементна; за якісними характеристиками – безконтрастну, контрастну та конфліктну.

Т. Чернова (Чернова, 1984) зазначає епічну, ліричну і драматичну музичну драматургію.

Т. Шак (Шак, 2010; за Казанцевою, 2009) серед інших називає сюжетну, медитативну і монтажну драматургію.

Драматургію поділять за стилістичними ознаками, в тому числі на класичну, романтичну (Шак, 2010; за Соллертинським, 1963). За жанровими ознаками музичну драматургію відносять до симфонічної, сонатної, поемної (Шак, 2010; за Черновою, 1984).

Використовуючи вищезгадані означення, можна визначити типи музичної драматургії у фільмі «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа».

Використовуючи класифікацію В. Бобровського, можна визначити, що за кількісними характеристиками музична драматургія фільму «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа» є трьохелементною репрізною, а за якісними – конфліктною, адже теми фільму вступають у конфлікт між собою, впливаючи одна на одну та змінюючись.

Спираючись на визначення Т. Чернової, музичну драматургію даного фільму можна віднести до драматичної, що впливає з її визначення як конфліктної, адже конфлікт є основою драми.

Якщо мати на увазі визначення Т. Шак, музична драматургія фільму є сюжетно-монтажною через наявність як внутрішньомузичних, так і відеодраматичних обґрунтувань змін музичного складника.

Щодо стилістичних ознак, то музичну драматургію даного фільму можна вважати неоромантично-популярною, адже використовуються електричні інструменти, сучасні ритми для ударних. За жанровими ознаками партитуру можна віднести до симфонічної.

Узагальнюючи, можна виділити такі принципи музичної драматургії у кінофільмі «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа»:

1. Нечітка лейтмотивність.

Наявні лейтмотиви не мають чіткої і конкретної прив'язки до персонажів або локацій. Вони створюють скоріше узагальнений настрій ситуації, аніж є сюжетним засобом. Наприклад, тема Аслана звучить у сцені, коли Люсі вперше потрапляє до Нарнії, а до зустрічі з Асланом залишається значна кількість сюжетного часу. Тема Нападу музично характеризує як напад німецьких бомбардувальників на Британію,

так і військові дії за участю Білої Чаклунки. Відсутній також чітко виражений музичний поділ тем позитивних і негативних персонажів. Тема Королеви Нарнії, яка характеризує першу появу Білої чаклунки, є гармонійною і приємною на слух.

2. Музична емоційність.

Як було зазначено вище, музика у даному фільмі скоріше створює або ілюструє настрій сюжетної ситуації і повторюється під час виникнення схожої емоційної ситуації, аніж є сюжетним засобом.

3. Монотематичність.

Більшість тем, що стосуються позитивних персонажів, має спільний фундамент і є варіативним продовженням одна одної. Тема сім'ї є продовженням теми прощання, а тема захисників Нарнії є варіативним розвитком теми Аслана.

4. Анахронічність і синхронічність.

У сюжетному періоді, пов'язаному із Британією 1940-х, звучить як музика, що відповідає даному часовому проміжку, так і музика, що є характерною для нашого часу. У псевдосередньовічній Нарнії мають місце як традиційні інструменти, що могли б існувати у даній локації, так і сучасні електронні, що є анахронізмом.

5. Конфліктність.

Протягом сюжетного розгортання фільму теми трансформуються, накладаються одна на одну, утворюючи новий тематичний матеріал. Особливо це помітно у другій половині фільму. Зокрема, у сцені прибуття героїв до табору Аслана та сцені битви дані мелодії звучать по чергово, а потім накладаються одна на одну, трансформуються у нові теми.

Висновки. Отже, кіномузика фільму «Хроніки Нарнії» може становити інтерес для науковців як приклад музики до фільму у жанрі фентезі. Музичний матеріал даного фільму є різноманітним і утворює власну драматургію, пов'язану з драматургією сюжетною. Спираючись на дослідження Т. Чернової, В. Бобровського та Т. Шак, музичну драматургію даного фільму можна назвати трьохелементною репрізною драматичною сюжетно-монтажною симфонічною неоромантично-популярною. Основними принципами даної драматургії є нечітка лейтмотивність, музична емоційність, монотематичність, анахронічність і синхронічність, конфліктність. Дане дослідження може бути підґрунтям для подальшого дослідження музики менш вивчених, аніж «Володар Пернів», фільмів у жанрі фентезі, що стане основою для теоретичних узагальнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобровский В. Функциональные основы музыкальной формы. Москва : Музыка, 1978. 332 с.
2. Бут О. Драматургічні функції та концепції кіномузики. *Кіно-Театр*. 2010. № 02(88). С. 24–26.
3. Казанцева Л. П. Основы теории музыкального содержания : учебное пособие для музыкальных вузов. 2-е изд.. Астрахань : ГП АО ИПК «Волга», 2009. 368 с.
4. Рычков К. Н. Музыка в современном коммерческом кинематографе США: проблемы истории и теории : дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.02. Москва, 2013. 375 с.
5. Соллертинский И. И. Исторические типы симфонической драматургии. Москва : Музгиз, 1963. 30 с.
6. Чернова Т. Ю. Драматургия в инструментальной музыке. Москва : Музыка, 1984. 144 с.
7. Чернышов А. Секреты музыкальной драматургии фильма. *Звукорежиссёр*. 2007. № 6(87). С. 38-42.
8. Шак Т. Ф. Музыка в структуре медиатекста (на материале художественного и анимационного кино): дис. ... доктора мистецтвознавства: 17.00.02. Краснодар, 2010. 464 с.
9. Adams D. The Music of The Lord of the Rings Films: a Comprehensive Account of Howard Shore's Score. Van Nuys, CA, US: Carpentier, 2010. 401 p.
10. Bernanke J. Howard Shore's ring cycle: the film score and operatic strategy. *Studying the event film: the Lord of the rings* / Edited by H. E. Margolis. Manchester, UK: Manchester University Press, 2008. P. 176–184.
11. Campkin H. The Exposition of Themes in The Fellowship of the Ring: How Howard Shore Uses Leitmotif to Establish a Narrative. URL: https://www.academia.edu/39731168/The_Exposition_of_Themes_in_The_Fellowship_of_the_Ring_-_How_Howard_Shore_Uses_Leitmotif_to_Establish_a_Narrative. (дата звернення: 19.06.2020).
12. Halfyard J. K. Introduction: Finding Fantasy. *Fantasy, Cinema, Sound and Music* / Edited by J. K. Halfyard. London, UK: Equinox, 2012. P. 1–15.
13. Marchwica W. M. Musical scenery: Utopia vs. Arcadia in The lord of the rings (dir. Peter Jackson). *Musica Iagellonica*, 2018. № 9. P. 127–142.
14. Rone V. Howard Shore's Music in J.R.R. Tolkien's Primary and Secondary Worlds. URL https://www.academia.edu/34569064/Howard_Shore_s_Music_in_J.R.R._Tolkien_s_Primary_and_Secondary_Worlds. (дата звернення: 19.06.2020).
15. Rone V. Scoring the Familiar and Unfamiliar in The Lord of the Rings Film. *Journal of Music and the moving image*. 2018. №11(2). P. 37–66.
16. Shehan E. Middle-Earth Soundscapes: An exploration of the sonic adaptation of Peter Jackson's 'The Lord of the Rings' through the lens of Dialogue, Music, Sound, and Silence: Master's Thesis / Carleton University. Ottawa, Ontario, CA, 2017. 125 p.
17. White D. The Music of Fantasy Film: On the Creation, Evolution and Inhabitation of Musical Worlds: Doctor of Philosophy's Thesis / University of Manchester. Manchester, UK, 2018. 274 p.
18. Harry Gregson-Williams: A 21st Century Man. Posted in MusicWorld on October 5, 2006 by Jon Burlingame. URL: <https://www.bmi.com/news/entry/335000> (дата звернення: 24.12.2021).
19. Narnia First Listen. By Mike Brennan. November 14, 2005. URL: <https://www.soundtrack.net/content/article/?id=169> (дата звернення: 24.12.2021)
20. The Chronicles of Narnia: The Lion, the Witch and the Wardrobe – Harry Gregson-Williams. Original Review by Jonathan Broxton. December 9, 2005. URL: <https://moviemusicuk.us/2005/12/09/the-chronicles-of-narnia-the-lion-the-witch-and-the-wardrobe-harry-gregson-williams/> (дата звернення: 24.12.2021).

REFERENCES

1. Bobrovskij V. (1978) Funktsiionalnye osnovy muzykalnoi formy. [The musical forms functional foundations]. Moscow, RU: «Muzyka». 332 p. [In Russian].
2. But O. (2010) Dramaturhichni funktsii ta kontseptsii kinomuzyky. [The dramatic functions and concepts of the cinema music]. *Kino-Teatr*, 02(88), 24–26. [In Ukrainian].
3. Kazanceva L. P. (2009) Osnovy teorii muzykal'nogo sodержaniya. [The main theories of musical content]. 2nd edition. Astrakhan, RU: «Volga». 368 p. [In Russian].
4. Rychkov K. N. (2013) Muzyka v sovremennom kommercheskom kinematografe SShA: problemy istorii i teorii [The modern commercial cinema music: the problems of the history and theory]. Candidate's Thesis. Moscow State Tchaikovsky Conservatory. Moscow, RU. 375 p. [In Russian].
5. Sollertinskij I. I. (1963) Istoricheskie tipy simfonicheskoy dramaturgii. [The symphonic dramaturgy historical types]. *Muzgiz*. 30 p. [In Russian].
6. Chernova T. Ju. (1984) Dramaturgija v instrumental'noj muzyke. [The dramaturgy in the instrumental music]. Moscow, RU: «Muzyka». 144 p. [In Russian].
7. Chernyshov A. (2007) Sekrety muzykal'noj dramaturgii fil'ma. [The cinema music dramaturgy secrets]. *Zvukorezhissjor*, 6(87), 38–42. [In Russian].
8. Shak T. F. (2010) Muzyka v strukture mediateksta (na materiale khudozhestvennogo i animacionnogo kino) [The music in the mediatext structure (the feature and animated films case study)]. Doctoral Thesis. Krasnodar State University Of Culture. Krasnodar: RU. 464 p. [In Russian].
9. Adams D. (2010) The Music of The Lord of the Rings Films: a Comprehensive Account of Howard Shore's Score. Van Nuys, CA, US: Carpentier. 401 p. [In English].
10. Bernanke J. (2008) Howard Shore's ring cycle: the film score and operatic strategy. *Studying the event film: the Lord of the rings* / Edited by H. E. Margolis. Manchester, UK: Manchester University Press. P. 176–184 [In English].

11. Campkin H. (2020) The Exposition of Themes in The Fellowship of the Ring: How Howard Shore Uses Leitmotif to Establish a Narrative. URL https://www.academia.edu/39731168/The_Exposition_of_Themes_in_The_Fellowship_of_the_Ring_-_How_Howard_Shore_Uses_Leitmotif_to_Establish_a_Narrative. (дата звернення 19.06.2020). [In English].
12. Halfyard J. K. (2012) Introduction: Finding Fantasy. *Fantasy, Cinema, Sound and Music* / Edited by J. K. Halfyard. London, UK: Equinox. P. 1–15 [In English].
13. Marchwica W. M. (2018) Musical scenery: Utopia vs. Arcadia in The lord of the rings (dir. Peter Jackson). *Musica Iagellonica*, 9, 127–142. [In English].
14. Rone V. (2020) Howard Shore's Music in J.R.R. Tolkien's Primary and Secondary Worlds. URL https://www.academia.edu/34569064/Howard_Shore_s_Music_in_J.R.R._Tolkien_s_Primary_and_Secondary_Worlds. (дата звернення 19.06.2020). [In English].
15. Rone V. (2018) Scoring the Familiar and Unfamiliar in The Lord of the Rings Film. *Journal of Music and the moving image*, 11(2), 37–66. [In English].
16. Shehan E. (2017) Middle-Earth Soundscapes: An exploration of the sonic adaptation of Peter Jackson's 'The Lord of the Rings' through the lens of Dialogue, Music, Sound, and Silence: Master's Thesis / Carleton University. Ottawa, Ontario, CA. 125 p. [In English]
17. White D. (2018) The Music of Fantasy Film: On the Creation, Evolution and Inhabitation of Musical Worlds: Doctor of Philosophy's Thesis / University of Manchester. Manchester, UK. 274 p. [In English]
18. Harry Gregson-Williams: A 21st Century Man. Posted in MusicWorld on October 5, 2006 by Jon Burlingame. URL: <https://www.bmi.com/news/entry/335000> (data zvernennia: 24.12.2021)
19. Narnia First Listen. By Mike Brennan. November 14, 2005. URL: <https://www.soundtrack.net/content/article/?id=169> (data zvernennia: 24.12.2021)
20. The Chronicles of Narnia: The Lion, the Witch and the Wardrobe – Harry Gregson-Williams. Original Review by Jonathan Broxton. December 9, 2005. URL: <https://moviemusicuk.us/2005/12/09/the-chronicles-of-narnia-the-lion-the-witch-and-the-wardrobe-harry-gregson-williams/> (data zvernennia: 24.12.2021)